This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL
© Copyright by Uniwersytet Warszawski Katedra Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej & individual articles to their Authors

doi: 10.32612/uw.2543618X.2022.pp.279-283

Przegląd Środkowo-Wschodni, 7, 2022
ISSN 2543-618X eISSN 2545-1324

Nr art. 20220714

Data przesłania: 03.07.2022
Data akceptacji: 24.07.2022

Michał Głuszkowski
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
micglu@umk.pl
ORCID: 0000-0003-3353-2671

Mirosław Jankowiak, *Lexikum běloruských nářečí v Litvě. Jazykové dědictví balto-slovanského pomezí. Leksyka gwar białoruskich na Litwie. Dziedzictwo językowe pogranicza bałtycko-słowiańskiego*, Slovanský ústav AV ČR, Praha 2022, 623 strony

Gwary białoruskie na pograniczu bałto-słowiańskim, poza samą Białorusią, są najbardziej rozpowszechnione na obszarze dawnej Rzeczypospolitej. Praktycznie cały ten obszar jest przedmiotem badań Mirosława Jankowiaka. *Leksyka gwar białoruskich na Litwie. Dziedzictwo językowe pogranicza bałtycko-słowiańskiego* to już trzecia monografia jego autorstwa na temat różnych aspektów funkcjonowania dialektalnej białoruszczyzny na północno-wschodnich rubieżach międzywojennej Polski[1]. Do tej pory poruszał on socjolingwistyczne uwarunkowania wewnętrznego zróżnicowania gwar białoruskich na Łotwie[2], a także przedstawiał ich kompleksową analizę w ramach opisu strukturalnego,

[1] Był on także współautorem przeglądowego opracowania dotyczącego gwar białoruskich na różnych obszarach; zob. N. Barszczewska, M. Jankowiak, *Dialektologia białoruska*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy (SOW) Instytut Slawistyki PAN 2012.

[2] M. Jankowiak, *Gwary białoruskie na Łotwie w rejonie krasławskim. Studium socjolingwistyczne*, Warszawa: Instytut Slawistyki PAN Fundacja Slawistyczna 2009.

wzbogaconego obszernym materiałem egzemplifikacyjnym[3]. W omawianym opracowaniu, dotyczącym obszarów położonych bardziej na południe, zwrócił się ku charakterystyce leksyki. Jako badacz terenowy M. Jankowiak opierał swoje dotychczasowe prace na samodzielnie gromadzonym materiale, konfrontując go ze stanem opisywanym w literaturze i danymi archiwalnymi w ujęciu diachronicznym. Nie inaczej było w przypadku recenzowanej monografii, która powstała przy wykorzystaniu obszernego korpusu 126 godzin nagrań. Wywiady zarejestrowane w sześciu rejonach – orańskim, solecznickim, wileńskim, trockim, święciańskim i ignalińskim – zostały przeprowadzone w zdecydowanej większości przez samego autora (90 godz., czyli ponad 70% wszystkich nagrań). Wykorzystał on również prace innych badaczy znajdujące się w zasobach Instytutu Języka Litewskiego ANL oraz bazie projektu TriMCo realizowanego na Uniwersytecie w Moguncji (s. 34–36) i licznych publikacji poświęconych *stricte* gwarom białoruskim na Litwie lub zawierającym o nich informacje.

Leksyka gwar białoruskich na Litwie jest podzielona na dwie części oraz aneks. Składająca się z obszernego metodologicznego wstępu i 4 rozdziałów część I poświęcona została ogólnej charakterystyce gwar białoruskich na terenach litewskich. Część II stanowi liczący 390 stron słownik podzielony na dialektalną białoruszczyzną z poszczególnych obszarów oraz wykaz zapożyczeń. Z kolei w aneksie znalazły się spisy informatorów, zbadanych miejscowości, nazw geograficznych, poruszanych w rozmowach sfer tematycznych, a także 70-stronicowy spis leksemów znacznie ułatwiający orientację w bogatym materiale ilustracyjnym i słownikowym.

We wstępie Jankowiak określił cel swojej pracy jako przedstawienie gwar białoruskich na Litwie z uwzględnieniem ich zróżnicowania regionalnego, ukształtowanego społeczno-historycznie. W ten sposób

[3] M. Jankowiak, *Současná běloruská nářečí v Lotyšsku. Charakteristika. Výběr textů = Współczesne gwary białoruskie na Łotwie. Charakterystyka. Wybór tekstów*, Praha: Slovanský ústav Akademie věd České republiky, 2018.

jego praca, oprócz leksykografii dialektalnej, wpisuje się w inne subdyscypliny językoznawstwa: lingwistykę arealną, lingwistykę kontaktu i socjolingwistykę historyczną. Co ważne, mimo analizy pochodzenia poszczególnych zapożyczeń w części słownikowej, autor nie prowadził pogłębionych rozważań nt. etymologii i nie ustalał szczegółów drogi, jaką dany leksem pokonał przed włączeniem go do zasobów słownikowych gwar białoruskich na obszarze Litwy. Analiza lingwistyczna prowadzona była w dwóch podstawowych wymiarach, obejmujących określenie areału występowania poszczególnych jednostek, a także charakterystykę grup tematycznych w wyróżnionych rejonach. Obok tradycyjnych w dialektologii gwarowej metod Jankowiak zdecydował się także na włączenie elementów badań ilościowych, w tym statystyki. Ich zastosowanie miało posłużyć ukazaniu leksyki z uwzględnieniem zróżnicowania w ramach kręgów tematycznych, kategorii gwarowych i źródeł zapożyczeń. Badania statystyczne nie zdominowały jednak części analitycznej pracy, stanowiąc wartościowe uzupełnienie dla metodologii jakościowej. Biorąc pod uwagę zgłaszane przez autora wątpliwości dotyczące prowadzenia rozbudowanych analiz ilościowych na materiale korpusu, który nie ma charakteru reprezentatywnego, pochodzi z różnych okresów i był zbierany przez różnych badaczy stosujących własne metody gromadzenia materiału, było to słuszne rozwiązanie. Prezentacja materiału w tabelach podsumowujących poszczególne rozdziały lub podrozdziały pozwala na zorientowanie się w proporcjach części mowy w wyodrębnionych grupach tematycznych w badanych regionach, ale autor potraktował dane liczbowe przede wszystkim jako materiał ilustracyjny, a nie decydujące o obrazie całości wyniki.

Aspekt kontaktologiczny został rozwinięty w rozdziale poświęconym zapożyczeniom i w analogicznym dziale części słownikowej. Obszar pogranicza bałto-słowiańskiego jest wielowiekową strefą kontaktów językowych nie tylko między językami słowiańskimi a bałtyckimi, ale także wewnątrzsłowiańskich, przede wszystkim polsko-białoruskich i polsko-rosyjskich. Oprócz najliczniejszych w zgromadzonym materiale bałtyzmów, polonizmów i rusycyzmów, pokaźną grupę zapoży-

czeń – pośrednich i bezpośrednich stanowiły germanizmy, a w analizie i materiale egzemplifikacyjnym uwzględniona została także rzadziej spotykana leksyka trafiająca do gwar białoruskich za pośrednictwem polszczyzny i innych języków: bohemizmy, latynizmy, grecyzmy, italianizmy, romanizmy i in. Dane zgromadzone w tabeli na s. 165 podsumowującej liczebność zapożyczeń ze wspomnianych mniej popularnych kierunków oraz ich wykaz w odpowiednim załączniku mogą zaskakiwać, nie tylko same w sobie, ale także w zestawieniu z wyliczeniami A. Stankiewicz na temat procentowego udziału zapożyczeń w gwarach białoruskich na Białorusi. Udział słownictwa pochodzącego z jidysz i hebrajskiego, tureckiego lub ukraińskiego jest bardzo skromny i ogranicza się do pojedynczych przykładów, co zdawałoby się przeczyć danym historycznym o kontaktach z grupami etnicznymi posługujących się tymi językami. Należy jednak pamiętać, że w odróżnieniu od korpusów narodowych budowanych na podstawie nieporównywalnie większej ilości tekstów z orientacją na zrównoważoną zawartość, czyli reprezentatywną dla danego języka, korpusy gwarowe tworzone są przede wszystkim na zasadzie dostępności tekstów. Dlatego niewielka ilość jidyszyzmów w zgromadzonym materiale nie oznacza braku tej leksyki w gwarach białoruskich na Litwie w ogóle, a jedynie wynika z niedoreprezentowania w korpusie, co jest sytuacją często spotykaną w podobnych badaniach i nie powinno być traktowane jako ich wada.

Wspomniana baza materiałowa, choć nie ma charakteru korpusu zrównoważonego, jest jednym z największych atutów monografii M. Jankowiaka. Opracowanie 126 godzin nagrań oraz ekscerpcja materiału z dostępnych publikacji leksykograficznych i dialektologicznych z różnych wymagała dużego nakładu pracy, zwłaszcza w tak dużym zakresie objętościowym. Szczegółowa analiza poszczególnych wyrazów nie tylko w ujęciu leksykograficznym i leksykologicznym, ale również arealnym i ilościowym budzą uznanie. Warto zauważyć ciekawe podejście do leksyki gwarowej w rozdziale słownikowym. Wyróżnione areały zostały potraktowane jako komunikatywne całości. Mieszkańcy tych regionów posługiwali się i posługują słownictwem mieszanym, zarówno

rdzennie białoruskim, jak i pochodzącym z innych języków, co zostało uwzględnione w opisie. Podobne podejście do wielojęzycznej leksyki gwarowej Podlasia zaprezentowali I. Maryniakowa, D. Rembiszewska i J. Siatkowski – badacze z kręgu Instytutu Slawistyki PAN, z którego wywodzi się także M. Jankowiak[4]. Pewnych podobieństw w podejściu metodologicznym i przyjętych perspektywach można doszukać się także w prowadzonych przez J. Riegera badaniach polszczyzny gwarowej na Brasławszczyźnie[5], ale również w tym przypadku trudno mówić o wyraźnych inspiracjach autora *Leksyki gwar białoruskich na Litwie*. Omawiana monografia jest przede wszystkim przejawem kształtującej się już w poprzednich pracach własnej perspektywy i autorskiej metodologii opisu dialektologicznego w ujęciu socjolingwistyki wariacjonistycznej.

W tym bardzo dobrym opracowaniu trudno mówić o istotnych brakach, ponieważ M. Jankowiakowi udało się w pełni zrealizować złożone cele zarysowane we wstępie na podstawie zróżnicowanego materiału: terenowego – współczesnego i historycznego, a także archiwalnego. Można by w większym stopniu wykorzystać potencjał analiz diachronicznych, jaki ten materiał dawał lub rozszerzyć poszukiwania danych z zakresu socjolingwistyki historycznej, ale nie było to celem autora w tym badaniu. Recenzowana monografia jest nie tylko opracowaniem przedstawiającym określone wyniki, ale także cennym źródłem do dalszych analiz. Część słownikowa zawiera naprawdę pokaźny materiał leksykalny w uporządkowanej formie z podziałem na poszczególne obszary i kategorie tematyczne, co daje szansę na zainteresowanie szerokiego kręgu czytelników.

[4] I. Maryniakowa, D. K. Rembiszewska, J. Siatkowski, *Różnojęzyczne słownictwo gwarowe Podlasia, Suwalszczyzny i północno-wschodniego Mazowsza*, Warszawa: Instytut Slawistyki PAN 2014.

[5] J. Rieger, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Brasławszczyźnie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa 2014.